

Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2017/10

XİNJIANG UYGURLARINDAKİ Şİİ MÜSLÜMANLAR HAKKINDA YARKENT İLÇESİNDEKİ SAHA ARAŞTIRMASINDAN*

A Preliminary Study on the Uyghur Who Believe in Shiite Islam in Yarkand County, Xinjiang- A Case Study of Yarkand County

Mukaidaisi MUHETAER**

Özet

Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Yerkent gibi bazı şehirlerinde İslam dininin Şii mezhebine inanan bir topluluk mevcuttur. Bu topluluk, Yarkent Dolkaza camisini merkez olarak kabul etmiş ve böylelikle tarihi hatıralarını devam ettirmişlerdir. Bu farklı kültür, Uygur kültürünün İslam dini ile birleşmesini ve farklı toplumların birbirleri arasındaki kültürleşme süreçlerini araştırmak için büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Xinjiang, Uygur, Şii Mezhebi Müslümanları, Yarkent.

Abstract

In such place in Yarkent county in Xinjiang, some Uygur people believe in al-Ithna Ashariyah, Shiiti of İslam. They centered on their own Shiite Indentification and Duolikaza mosque in Yarkent county, and kept their own sekte indentification and historic memory. This unique cultural phenomenon is of great significance to know the relationship between İslam and Uygur culture and acculturation between different groups.

Keywords: Xinjiang, Uygur, Shiite İslam, Yarkent County.

Giriş

Şii mezhebi, tarihte Çin Müslümanları üzerinde büyük etkilere sahip olmasına rağmen, bugün Çin Müslümanlarının çoğu Sünni mezhebine inandıklarını söylemektedirler. Akademisyenler Çin'de az sayıda bulunan Şii mezhebi mensuplarının Tacikler olduğunu ifade ederler, fakat çok az bilinen bir gerçek ise günümüzde Xinjiang'ın Yarkent, Poskam ve Kağılık gibi ilçelerinde yaşayan Uygurlar (tahminen 6000 kişi)¹ Şii mezhebine ve on iki imama mensupturlar. Onlar kendilerini "Şii mezhebine inanan Uygur" olarak adlandırırken yerli halk tarafından "rafız"², "Keşmirli", "Bartlı" olarak adlandırılmışlardır. Onların dini yaşamları, Sünni mezhebine inanan Uygurlardan; Şii mezhebine ve yedi imama inanan Taciklerden farklıdır. Onların tarihini ve günümüzdeki durumlarını araştırmak akademik ve sosyal bir değere sahiptir.

* Abulimiti Yasen, Beifang Milletler Üniversitesi Dergisi, 2010, S. 2, s. 25-31.

** Şincañ Üniversitesi Şincañ Folklor Araştırma Merkezi, Ürümqi-ÇİN, E-posta: mukaddesaltun22mail.com.

¹ Şimdiye kadar kesin bir sayı yoktur. Bu sayı saha araştırmasında 'on iki imama inananlar'dan ve 'yaşlılar'dan elde edilmiştir.

² Bu kelimenin kökeni Arapça olup, "reddedici, hain, isyankâr" gibi anlamlara gelmektedir.

Uygurlar, Hui (Huizu) milletinden sonra Çin'deki ikinci büyük Müslüman toplumdur. 2000 yılında Çin'de yapılan beşinci nüfus sayımına göre Uygurların nüfusu 8 milyon 339 bin 400'dür (Çin'in 2000 Yılındaki Nüfus Sayısı Araştırma Kaynağı 2000).

Geçtiğimiz senelerde Çin'deki ve yurtdışındaki akademisyenler, Uygur İslam kültürünün ortaya çıkışı, ilerlemesi ve değişim süreci üzerine derin araştırmalar yapmış ve azımsanmayacak derecede akademik veriler elde etmişlerdir. Bunlara Uygur İslam dini tarihi araştırmalarının temsilcisi olarak Hacı Nur Hacı ile üyelerinin "Xinjiang İslam Dini Tarihi" (Hacı Nur Hacı 1995), Li Jin Xing'in "Xinjiang'daki Dinlerin Değişim Tarihi" (Li Jin Xing 2003), Jin Yi Jiu'nin "İslam Dini Tarihi" (Jin Yi Jiu 2006), Wang De Huai'nin "İslam Dini Mezhepleri" (Wang De Huai 1996), Li Xin Hua ve üyelerinin "Çin İslam Tarihi" (Li Xing Hua vd. 1998) gibi kitapları; etnografya ve antropoloji bilim dalı açısından Uygurların dini ve kültürel inançları üzerine yapılan araştırmalardan Dilmurat Ömer'in "Altay Dil Sistemindeki Milletlerin Şaman Dini Araştırmaları" (Ömer 1995), Amerikalı antropolog Gusten. J. Luderson'un "Yeşil Vadi Tanımı-Çin İpek Yolu Üzerindeki Uygurların Milliyetçiliği" (Luderson 1997), Wang Jian Xin'in "Uygurların Eğitim ve Toplumsal Düzeni-Turpan Bölgesindeki İslami Şahısların Rolü" (Wang Jian Xin 2004), Abdükadir'in "Bölge Tanımı ve Sosyal İlişki" (Abdükadir 2007) vb.; folklorik araştırmalardan Uygurların mezar tavafı, İslam dini ve yöresel kültürün birleşmesi üzerine yapılan araştırmalardan Rahile Dawut'un "Uygur Türbe (Mezar) Kültürü Araştırması" (Dawut 2001) vb. eserler örnek gösterilebilir. İslam dini ve Uygur folklorunun yayılması ile ilgili yapılan araştırmaların başında Abdükerim Rahman'ın "Uygur Folkloru" (Rahman 1989), Abdükerim Hebibulla'nın "Uygur Etnografisi" (Hebibulla 1993) gibi eserler gelmektedir. Bu araştırmalar, farklı yönlerden ve farklı açılardan Uygur İslam kültürünün tarihi gelişimi, Uygur kültürü ile İslam dininin birleşmesi, Uygur adının tanımı ve bölgenin kültürel katmanları, Uygurların İslam dinini sürdürme süresindeki gelişimi üzerine yapılmıştır. Gerçi bazı araştırmalar Yarkent ilçesindeki Şii Müslüman toplumu hakkında yapılmış olsa da bu toplumun tarihi gelişim süreci ve şimdiki durumu hakkında bilgilere yer verilmemiştir. Bu çalışmada, 2007 yılı Temmuz ayından ekim ayına kadar, 2008 yılı Ocak ayından şubat ayına kadar Yarkent ilçesinde yapılan saha araştırmasında elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

1. Yarkent'te Şii Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Tarihi Gelişimi

16. yüzyılın başında Uygurlar tamamen Müslümanlaştı. "Uygurlar tarihi gelişiminde kültürel ve siyasi olarak iki farklı bölgeye ayrıldı. Bu bölgelerden ilki, İslam dininin kültür ve siyasi merkezlerinden biri olan Kaşgar, diğeri ise Budizmin kültür ve siyasi merkezi olan Turfan'dır. Yarkent Hanedanlığı döneminde (1514-1680) bu iki bölge birleştirildi ve Uygurların tamamı Müslüman oldu. Bu iki bölgenin birleşmesiyle Uygurlar diğer milletlerle kültürel etkileşim sürecine girdi. Sonuçta köklü bir millet bazı değişim ve dönüşümler geçirmiştir" (Wei Liang Sou 1998). Uygurların İslam dinini kabul etmelerinde Sünni mezhebi ve sufi düşüncesi önemli rol oynadı. Bunların yanı sıra Şii mezhebi de az çok Uygurların inanç siteminde etkisini gösterdi.

Coğrafi açıdan Yarkent Xinjiang bölgesinin güneybatı yönü, Kunlun dağı'nın kuzey yönünde olup yüksekliği Kunlun dağı ve Pamir yüksekliğine yakındır. Yarkent'in bu önemli coğrafi ve ekolojik özelliklere sahip olması çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmasında önemli bir etken olmuştur. Yarkent halkı kendi kültürlerini devam ettirmekle birlikte yaşadıkları diğer milletlerle de etkileşim içinde olmuşlardır. Ekonomik ve siyasi açıdan Yarkent Hanlığı devrinde Yarkent siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir merkez olmuştur. Yarkent Hanedanlığı'nın kurucusu Sultan Seidhan, Hindistan Wor Hanedanlığı'nın kurucusu Baburhan ile kuzendir. Ayrıca bu iki hanedanlık birbirine komşudur. Bu yüzden her yönden ilişkileri güçlüdür. Tarihi kaynaklarda da bu açıkça görülmektedir. "Hristiyan takviminde 17. yüzyılın başında Portekiz misyoner Benedict Goes, Yarkent ve Kaşgar şehirlerinde Kabul, Keşmir, Hindistan'dan gelen tüccarların ticaret yaptığını görmüş" (Batur ve Sıdk

1991). “18. yüzyılın ortası ve son dönemlerinde eski ipek yolunun güney yönündeki doğu ve orta yolundan açılan kuzu yünü koridoru Yarkent’ten Orta Asya’ya doğru yola çıkar, Yarkent Xinjiang’ın Tibet, Orta Asya ve Batı Asya yollarına açılan kapısıdır. Çin’in Xinjiang bölgesinin ticari merkezidir” (Liqliang 2008). 19. yüzyılın büyük Uygur tarihçisi Molla Musa Sayrami “Tarihi Eminiye” ve “Tarihi Hemidiye” adlı eserlerinde o dönemdeki Yarkent hakkında şunları yazmıştır: “Yarkent ise Keşmir, Hindistan, Afganistan, Bedahşan gibi şehirlerden gelen yabancıların yoğun olarak yerleştiği bir şehirdir” (Molla Musa Sayrami 1988). 1900-1901 yıllarında İngiltereli arkeolog Mark Awrel Stein Xinjiang’da çok sayıda arkeolojik araştırma yapmıştır ve yerli halkın adetlerine dair kıymetli bilgilere ulaşmıştır. O, Yarkent hakkında: “Şuna inanın ki Yarkent çok sayıda millete ev sahipliği yapan ve çeşitli özelliğe sahip bir yerdir. Buradaki halk Vahan, Şıgnan, Bedahşan ve İran dilli bölgelerden gelmiştir. Keşmir ve Ladak’tan gelen insanlar çoktur, hatta küçük Bartistan’dan gelen insanlar da vardır... Herhangi bir milletle karşılaştığım zaman, kendimi yine Hindistan ve onun sınırlarına gelmiş gibi hissediyorum... Bu insanlar eşlerini memleketlerinde bırakırlar. Burada yerli kadınlarla evlenirler. Bu sebeptendir ki iki veya üçüncü kuşaktan sonra atalarının dillerini kaybederler” (Stein 2001) demiştir. Yarkent’teki Şiiliği benimseyen toplumlar hakkında ilk bilgiyi veren kişi İsviçre bilim adamı Gunnar Jarring olsa gerektir. 1930 yılında halktan edinilen bilgilere göre “Yarkent’te Hindistan, Bedahşan ve başka yerlerden gelen az sayıda Şiiler vardır” (Jarring 1997).

Şimdiki Yarkent Şii Müslümanları: “Bizim atalarımız Keşmir, Afganistan, Hindistan, Pakistan vs. ülke ve bölgelerden ticaret nedeniyle gelip Yarkent’de yerleşmiş” demektedirler. Tarihi kaynaklar da bu sözleri doğrulamaktadır. “Atalarının çoğu Berucistan ve Keşmir’den” gelmiştir. Bununla ilgili Poskam ilçesi İma köyü İma Mahallesi’nde yaşayan 77 yaşındaki Abula İmin şöyle der: “Benim atalarım Berucistan’dan gelmiştir ve Yarkent’e ilk yerleşenlerdendir. Yarkent’e ticaret yapmak için gelmişlerdir. Çevremizdeki Uygurlar ile çok bir farkımız yoktur, o zamanlarda sık sık kuzu dalaşma, köpek dalaştırma, sarghaydi vb. gibi oyunlar oynanırdı, biz de katılırdık. Bizim tek farkımız İslam takviminin ilk ayında büyük aşure neziri³ (aşure bayramı) yapardık. Nezirde herkes bir yere toplanıp beraber yemek yiyip İmam Hüseyin’in şehit oluşunu yad ederdi. Şii mezhebinin disiplinlerini biz asil atalarımızdan öğrendik, dini okulda ya da okullarda okumadık.”

Onlar farklı dönemlerde kendi içlerinden ilim sahibi ve saygıdeğer insanları lider olarak seçerler, toplanırlar ve dinlerini öğrenip adetlerini devam ettirirler. 1998 yılında yayımlanan “Çin İslam Dini Tarihi” adlı eser, yerli imamların verdiği bilgilere ve bizim saha araştırmamıza göre, yazar Kasim Cobay muhtemelen Yarkent’teki Şii mezhebine inanan ilk imamdır. Böylece Yarkent’teki bu toplum, Kasim Cobay’dan başlayıp on ikinci imama kadar yaklaşık 300 yıllık tarihe sahiptir, diyebiliriz. Yarkent ilçesindeki Şii imamlarının devir tablosunu “Çin İslam Dini Tarihi” adlı eserden hareketle şu şekilde vermek mümkündür:

Sıra	Adı Soyadı	Mesleği	Doğum Yeri	Yer
1	Kasim Cobay (1698-1771)	İmam, tüccar, doktor	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı’ndaki Keşmirliler mezarlığı
2	Memetcan Bay (1753-1808)	İmam, tüccar	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı’ndaki Keşmirliler mezarlığı

³Nezir: Çin’in Xinjiang bölgesindeki Uygur vb. Müslüman milletlerin vefat eden birine taziyede bulunmak için yaptıkları tören. Nezir, sadaka ve taziyeye anlamına gelir.

3	Seyid Heyder Şah Sahip (?-1820)	İmam	Arabistan	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
4	Resul Mir Bay (1782-1827)	İmam	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
5	Ekber Mirhan (1802-1884)	İmam, doktor	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
6	Emet Sahan Agha (?-1906)	İmam, tüccar	Pakistan	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
7	Turap Şah Hacim (1850-?)	Turap Şah Hacim	Yarkent	1934 yılında Pakistan'a göç etmiş.
8	Atavullahan (1890-1941)	İmam, doktor	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
9	Pazirhan Bay (1893-1948)	İmam, doktor	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
10	Nesidrin Şahan (1895-?)	İmam, tüccar	Yarkent	1967 yılında Pakistan'a göç etmiş.
11	Mamuteli Ekber Hacı (1921-2004)	Memur, doktor, imam	Yarkent	Yarkent ilçesi Yer Sokağı'ndaki Keşmirliler mezarlığı
12	Murmuhemmet Mamu(1953-)	Belediyede siyasi büronun üyesi, imam	Yarkent	Yaşıyor

Yarkent ilçesindeki Müslüman toplumunun tarihi gelişimi çok hareketlidir. Yüzyıllar boyunca coğrafi konumu, siyasi değişimi ve ticari ihtiyacı vb. durumlar, Yarkent Uygurlarının Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi ülkelerden gelen tüccarlar ile kültürel etkileşimi için zemin hazırlamıştır. Kültürel etkileşimin artmasıyla farklı dili kullanan toplumlar, o dönemde Yarkent'te bir araya gelmişlerdir.

2. Yarkent Şii Toplumunun Dini Öğretileri ve Dini Uygulamaları

2.1. Dini Öğretisi

Diğer Müslüman toplumlar gibi Yarkent'in Şii Müslüman toplumu da "Kur'an" ve "hadis" in İslam'ın en önemli yapı taşı olduğunu düşünürler. Yarkent Şii Müslümanları Kur'an'daki bazı ayetlerin "açık" ve "gizli" olmak üzere iki türlü anlamının olduğunu anlatırlar. Açık anlamını normal insanlar ve araştırmacılar anlayabilir, gizli anlamını ise imamlar anlayabilir. Onlar Sünni mezhebinin bazı hadislerini de kabul ederler, ama Sünni mezhebinin hadislerinde on iki imama ait hadislerin çok az olduğunu veya Sünni mezhebindeki hadislerin yeteri kadar inandırıcı olmadığını söylerler. Bu yüzden daima on

iki imamın söylediği hadisleri esas alırlar. Şii Müslümanların dini öğretisinin Sünni mezhebinin dini öğretisinden asıl farkı, Şii Müslümanlarının düşüncesinde “Hazret-i Muhammed (Sallallahu Aleyhi Vesellem) Hakk’ın rahmetine kavuştuktan sonra, Ali ile başlayan on iki imam dönemi gerçek İslam dininin yaşandığı dönem; on iki imam ise devlet liderleridir”. Yarkent’teki Şii Müslüman camisinin duvarına asılan hadiste de şöyle denmektedir: “Fakat Kureyş kabilesinden olan on iki imam Müslümanlara lider olursa, İslam dini hiçbir zaman yok olmaz (Mişkat Masabiha Hadis Toplamı, 550. s)”. Yazar, araştırma süresinde, Yarkent’teki Şii Müslümanlarının Ali ve Ali’nin evlatlarına “imam” denmesinin yanı sıra yine dini eğitim veren ve büyük dini bilgiye sahip olan insanlara da “imam” dendiğini görmüştür. Bu durum, onların da Sünni mezhebindeki cami imamının dini yönetici sıfatını kullandığını göstermektedir.

İmamın söylemleri, Şii ve Sünni fark etmeden en esas dini öğreti kabul edilir. Şii mezhebinde imam öğretisinin birkaç anlamı vardır. Birincisi, Şii Müslümanları imam hayatta olsun ya da olmasın her zaman imama tabi yaşamak gerektiğini savunurlar. Yarkent Şii Müslümanlarının camisinin duvarında yazılı olan bir hadiste şöyle denmektedir: “Muhammed Sallallahu Aleyhi Vessellem Efendi, benden sonra imam olacakların sayısı toplam on ikidir, onların sekizincisi Hüseyin’in evlatları, dokuzuncusu ise Mehdidir.” İkincisi, on iki imam ve onların akrabaları öğretinin gelişiminde önemli rol oynar. Şii Müslümanlar, Muhammed Peygamber’in aile üyelerinin; Muhammed Peygamber, Peygamber’in kızı Fatma, Peygamber’in damadı Ali, Peygamber’in torunları Hasan ve Hüseyin’den oluştuğunu söylerler. Onlar bu beş kişiyi “bir aile” veya “beş beden” şeklinde zikrederler. Şii Müslüman’dan biri bu beş kişinin kutsal nurdan yaratılmış olduğunu, bu yüzden imam olacak kişinin bu ailenin evlatlarından olması gerektiğini, Muhammed Peygamber vefat etmeden önce Ali’yi varis ettiğini, Ali ve diğer imamların da sonraki imamları ilan ettiğini, her bir imamın kendisinden önceki imamın gizli bilgisine varis olduğunu söyler. Şii Müslümanların düşüncesine göre normal bir kişi imam olamaz, ancak Allah’ın önceden belirttiği insanlar imam olabilir. Üçüncüsü, imam hiçbir şekilde günah işleyemez. Dördüncüsü, Şii Müslümanlar, on ikinci imam Mehdi’nin Hristiyan takviminin 878. senesinde kaybolup insanların göremediği bir dünyaya gittiğini, dünya adaletsizlik ve ahlaksızlıkla dolduğu zaman, dünyayı kurtarmak için geri geleceğini söylerler. Yarkent ilçesindeki Şii Müslümanların Dolkazak camisinin duvarında yazılı olan hadiste: “Kaybolan İmam-ı Mehdi’nin geri dönmesini beklemek en mükemmel ibadetlerden biridir” yazmaktadır. Beşincisi, Şii Müslümanların düşüncesinde eğer kendi dini öğretisini belli edince zorlukla karşılaşacak ise kendi inancını bir süre gizleyebilir ve buna “taciye” denir.

2.2. Dini Uygulamaları

Şii Müslümanları da İslam dininin kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek gibi beş şartını kabul ederler. Onların sadece bazı noktaları Sünni Müslümanlardan farklıdır. Şii Müslümanların kelime-i şehadeti şu şekildedir: “Ben tanıklık ederim ki Allah birdir ve tektir; yine tanıklık ederim ki Muhammed O’nun kulu ve elçisidir ve yine tanıklık ederim ki Ali Allah’ın dostudur”. Sünnilerle karşılaştığımızda Sünnilerde “Ali, Allah’ın dostudur” şeklinde bir ifade yoktur. Bu aynı şekilde ezanda da bellidir. Örneğin; “Tanıklık ederim ki Ali Allah’ın dostudur, tanıklık ederim ki Ali Allah’ın elçisinin varisçisidir”. Namaz konusuna gelindiğinde, Yarkent’teki Şii Müslümanlar günde beş vakit namazı, Cuma namazını ve bayram namazlarını kılarlar. Namazda okunan sureler ve namazın kılınış şekli Sünni Müslümanlarınkinden pek farklı değildir, fakat Şii Müslümanların namazlarında secdegah çöktür. Bu konu hakkında İmam Erkinan Yusuf şöyle der: “Sallallahu Aleyhi Vesellem, hayatı boyunca toprağın üzerinde namaz kılmıştır. Diğer bir husus da insan topraktan yaratılmış ve toprağa dönecektir. Bu yüzden namaz kılarken alnın yere değmesi değmemesinden iyidir. Biz topraktan yapılan küçük tuğlaya

secdegah diyoruz, çoğu zamanda onu kadınlar yapar. Bu tuğlalar insan ayağının değmediği topraktan yapılır, Kerbela'nın toprağından yapılırsa daha iyidir.”

Oruç tutmada ve zekât vermede de pek bir fark yoktur. İslam'ın beş şartından bir diğeri olan hacca gitme konusundaki bazı farkları İmam Erkinan Yusuf şöyle açıklar: “Sünni ve Şii Müslümanların hac tavafında büyük bir fark yoktur, farklı olan Şii Müslümanların Kâbe'yi, Peygamber'in mezarını ve Mescid-i Aksa camisini tavaf ettikten sonra Hz. Fatma ve on iki imamın mezarını tavaf etmeyi kendilerine borç olarak bilmeleridir. Biz Mekke'deki Kâbe'yi ve Medine camisini tavaf eden kişilere hacı diyoruz, Hz. Fatma ve on iki imamın mezarını tavaf eden kişiye ise 'zevvar' diyoruz.”

Yarkent'teki Şii Müslümanlar Kaşkar ve Hoten'deki mezarlara gitmezler. Onlar diğer Müslüman toplumlar gibi on iki imamın mezarının Suudi Arabistan, İran ve Irak gibi ülkelerde olduğunu düşünürler. Bu yüzden onlar insanların oralara gidip tavaf etmesi gerektiğini söylerler. Fakat gidemeyenler Yarkent ilçesindeki Şii Müslümanların camisinde Hz. Muhammed (s.a.v.), Fatma ve Ali için dikilen sancakları öperek ibadet ederlerse yine ibadetlerinin kabul olacağına inanırlar. Yarkent ilçesinin Yar köyünde Şii mezhebine mensup üyelerin mezarları vardır. Bu mezarların dört tarafı duvarlarla kapatılmıştır, büyüklüğü ise altı dönümdür. Şii Müslümanların atalarının çoğu buraya defnedilmiştir. Bu mezarın ismi eskiden “Keşmirliler Mezarlığı” olarak adlandırılırken, 1995 yılında mezarlığın adı “Şii Müslümanları Mezarlığı” olarak değiştirilmiştir. Şimdi bu mezarlıkta onarım çalışmaları yapılmaktadır. Eğer Şii mezhebine mensup birinin akrabası vefat ederse, onlar toplanarak buraya gelip vefat eden kişinin mezarı önünde Kur'an okurlar.

3. Şii Toplumunun Merkezi: Dolkaza Camisi

Dolkaza camisi “Şii Üyeleri Camisi”, “İmam Devri Camisi” olarak da bilinir. Bu cami Yarkent ilçesinin Tömür Hoca Mahallesi'nin beşinci sokağındadır. Eskiden “Keşmirliler Camisi” olarak da biliniyordu. Dolkaza camisi buradaki Şii toplumunun tek camisidir. Bu caminin ne zaman yapıldığına dair bilgi yoktur. Ama imamlar ve yaşlı insanlar, 1883 yılında Huş Hatun adında bir kadının verdiği para ve etraftaki Şii Müslümanların yardımı ile yeniden yapıldığını söylerler. 1880 yılında, Ekber Ahun adında bir kişi diğer yardımseverler ile birlikte camiyi tamir ettirmiştir. Bu cami 1968 yılında kültür devrimi sırasında zarar görmüştür, ama Çin'in kapısını dış dünyaya açma siyasetiyle birlikte 1983 yılında Mamut Ali Ekber Hacı'nın yönetimindeki cemaat bu camiyi yeniden restore etmiştir.

Caminin tabelası, lokantası, erkek abdesthanesi, kadın abdesthanesi, yurdu, odaları, birkaç tane dükkanı, ağacı, avlusu ve büyük kapısı vardır. Toplam büyüklüğü 1152 metre karedir. Dışarıdan bakıldığında cami büyük bir avlu gibi gözükür. İçeri girmeden cami görünmez. İçeri girdikten sonra caminin dört büyük avlusu görünür. Ortadaki kapıdan girince birinci avluya girilir. Burada erkekler Hz. Hüseyin için taziyede bulunurlar. İçerideki büyük avluda ise namaz kılarlar. Büyük kapının içindeki sağ kapıdan girildiğinde içeride yine içeri giren ve dışarı çıkan iki büyük avlu vardır. Bu avlularda kadınlar taziyede bulunurlar.

Caminin dış görüntüsünün çevresindeki diğer camilerden çok bir farkı yoktur, ama iç dekorasyonu oldukça farklıdır. Örneğin, büyük kapıdan girince erkek taziyeye avlusu, imam mihrabı, Hz. Muhammed (s.a.v), Fatma ve on iki imam hakkında yazılar, “hadis” yazan çerçeveler ve duvara yazılan el yazısı hadisler vardır. Caminin büyük avlusunun duvarları on iki imam hakkında ağaç çerçevelere yazılan hadisler ile süslenmiştir. Kadın taziyeye avlusunda Hz. Muhammed (s.a.v), Fatma ve on iki imam için dikilen renkli sancaklar vardır. Duvarları aynı erkek taziyeye avlusununki gibi on iki imam hakkında ağaç çerçevelere yazılan hadisler ile süslenmiştir. Caminin büyük avlusu, erkek taziyeye avlusu ve kadın taziyeye avlusunun duvarları kırmızı, siyah ve yeşil renklerle boyanmıştır. İmamların ve halkın anlattığına göre, kırmızı renk Hz. Ali'nin Kerbela'da şehit oluşunun sembolü, siyah on iki

imam için yapılan taziyenin sembolü, yeşil ise Hz. Hasan'ın zehirlenip şehit olmasının sembolüdür.

Halk camide beş vakit namaz, cuma namazı ve bayram namazlarını kılar. Her cuma namazından yarım saat önce, her perşembe akşam namazından iki saat sonra imam camide iki defa vaaz verilir. Vaazın konusu İslam dininin kaideleri ve imamların ahlakı hakkındadır. Normal zamanlarda camiye 10-20 kişi gelir, cami uzak olduğu için diğerleri namazını evinde kılar. Cuma namazı ve bayram namazlarında camiye gelip namaz kılan kişiler çoğalır. Özellikle İslam takviminin birinci ayının onuncu günündeki Aşure Bayramı'nda yaklaşık 200 kişi camiye namaz kılmak için gelir ve dört avlu da insanlarla dolar. Yarkent ilçesindeki Şii camisinin dini yasalarının diğer Uygur toplumlarının dini yasaları ile farkı yoktur. Yarkent ilçesindeki Şii Müslümanların cami imamı Hz. Muhammed (s.a.v) ya da Hz. Ali'nin evladı olmasa da cami imamı olabilir. Şimdiki imamı da Hz. Muhammed (s.a.v) ya da Ali'nin evladı değildir. Caminin olduğu mahallede yaşayan eski İmam Mamut Ali Ekber Hacı bilgi birikimi sebebiyle Yarkent Müslümanları arasında oldukça saygıdeğer bir şahsiyet olarak bilinir. Bu yüzden de o, imam olmuştur. 1998 yılında, onun oğlu Muhammedhan Ekber Kari Hacı ve damadı Erkinçan Yusuf caminin işlerine varis olmuştur. Bazı zamanlarda imamın görevlerini iyi bilen Abdukeyumcan da imamlık yapmaktadır. Bu dini hüviyete sahip şahsiyetlerin hepsi Yarkent Tömür Hoca Huldolkaza Mahallesi'nde yaşar.

4. Şii Müslümanlarının Bayramı: Aşure

Şii Müslümanların, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı'nın dışında diğer Müslüman toplumlardan farklı kutlamaları da vardır. Şii Müslümanlar İslam takviminin birinci ayının onuncu günü Hz. Hüseyin'e taziye bulunmak için Aşure Bayramı yapar. "Aşure Bayramı: Şii mezhebinin dini bayramı, İslam dini takviminin birinci ayının onuncu günü 'aşure günü'dür. Bu günde camide taziye bulunarak ibadet edilir, Hz. Hüseyin'i hatırlatacak şiirler okunur. İran'ın bazı büyük şehirlerinde bugüne özel dini konserler verilir. Çin'in kuzey batı tarafındaki Gedim mezhebindeki Hui Müslümanları da Nuh'un dünyayı kurtarışını kutlamak için karışık fasulyeler yiyerek bu bayramı kutlarlar." (Jin Yi Jiu 2006). Uygurlar bu ayı Hoşur ayı, bu günleri ise Hoşur Günleri diye adlandırır. Bu günlerde, Hz. Hz. Muhammed'in sevdiği torunu Hz. Hüseyin şehit olduğu için taziye bulunulur. Ayrıca bazı hadislere dayanarak İslam takviminin birinci ayından başlayıp oruç tutarlar. Yarkent'teki dindar yazarlardan biri şöyle anlatır: "Hazret-i Hüseyin İslam takviminin 61. yılının birinci ayının onuncu günü (Hristiyan takviminin 680. yılının onuncu ayının onuncu günü) Kerbela çölünde şehit olur. Kırkıncı günü kesilen başı Suriye'nin Damesik'ten geri getirilmiş ve bedeni ile beraber Kerbela'ya defnedilmiştir. Bu yüzden Şii mezhebi üyelerinin sayıca çok olduğu ülkeler İslam takviminin birinci gününden başlayarak toplam 40 gün Hz. Hüseyin için taziye bulunurlar. İslam takviminin birinci gününden kırkıncı gününe kadar Şii Müslümanları kesinlikle düğün yapmazlar, şaka ve eğlenceden uzak dururlar ve bu günlerde siyah giymeyi tercih ederler".

Yarkent ilçesinde, her yıl İslam takviminin birinci ayının birinci gününden on beşinci gününe kadar Yarkent ilçesi ve çevredeki ilçelerde yaşayan Şii mezhebine mensup üyeler Dolkaza camisinde toplanır ve Aşure Bayramı'nı icra eder. Camiye gelemeyenler ise evlerinde icra eder. Caminin büyük kapısı ve kapı direğine siyah bezler örtülür ve taziye bulunulur. Taziye sürecinde Şii Müslümanlar diğer Müslümanlar gibi oruç tutmazlar, ama bu dönemde az yemeyi, düğün yapmamayı ve eğlenceden uzak durmayı tercih ederler.

İslam takviminin 1429 yılının birinci ayının birinci gününden onuncu gününe kadar (09-19. 01. 2008) caminin erkek taziye salonu ve kadın taziye salonunda taziye faaliyeti yapıldı. İki salonun arasında bir perde çekilmiş, kadın ve erkeklerin söylenenleri duyabilmesi için küçük pencere açılmıştı. Taziye, akşam namazından sonra iki saat devam etti. İmam, erkeklerin taziye salonunda Kur'an okudu, sonra kadınlar dua etti. Kadınların duası

bittikten sonra erkek taziye salonundaki imam ve yaşlılar sıra ile dua ettiler. Bu Aşure Bayramı'nda yaklaşık 200 kişi vardı. Taziye bittikten sonra önceden hazırlanmış taziye yemeğini yediler. Taziye yemeğini genelde zengin ve Şiiler arasında saygıdeğer olan biri karşılar, diğerleri de bağışını camiye sunar. Bu bağışa "niyaz" denir ve niyazın insanlara sağlık getireceğine inanılır.

Aşure günü duygulu bir dille Hz. Hüseyin ve ailesinin, takipçilerinin o dönemde Kerbela'da aç susuz aşırı sıcakta kaldığı, onuncu günü ise Hüseyin ve 72 kişinin şehit oldukları anlatılır. Bundan başka yine Kur'an okunur, mersiye söylenir, Kur'an'ın anlamları anlatılır. İmam ve halk Kâbe tarafına bakarak Hz. Muhammed (s.a.v) ve on iki imama saygı gösterir ve ibadet eder. En sonunda Allah'a ibadet edilir. Burada ibadetlerinin kabul olacağına ve bütün zorlukların, hastalıkların sona ereceğine inanırlar.

İslam takviminin birinci ayının onuncu günündeki konuşma konusu Hazret-i Hüseyin'in şehit edilmesi olur. Halk üzüntü içinde ağlar. Konuşmalar bittikten sonra halk camide veya evinde namaz kılar, Kur'an okur ve gece boyunca uyumaz. Bu taziye faaliyeti diğer taziye günlerinden daha üzüntülü geçer. Bu günün öğleden sonrasında halk camide toplanıp Kâbe tarafına bakarak Hz. Muhammed (s.a.v), on iki imam ve Allah'a ibadet eder ve bu ibadet yarım saat devam eder. Bu ibadete "Aşure namazı" denir. Şiiler için aşure gününde Kur'an okumak en önemli ibadetlerden biridir. Bu yüzden bu ayda her türlü zorluk ve hastalıklar için kılınan namazlar ve yapılan dualar kabul olacaktır. Söz konusu Aşure Bayramı Şiilerin dini duygularını daha fazla güçlendirmeleri ve dini bilgilerini devam ettirmeleri için önemli rol oynar. Yıllar boyunca Şii mezhebine mensup Uygurlar Aşure Bayramı'nı kutlayarak psikolojik, duygusal ve ahlaki yönlerden evlatlarını eğitmiş, bir toplum olarak kimliklerini korumayı sağlamışlardır.

Sonuç

Yarkent'teki Şii Müslümanlar, Uygur İslam kültürünün özel bir toplumsal grubunu teşkil eder. Uzun tarihi dönemde onlar kendilerini Şii mezhebinin mensupları olarak görmüşler ve Yarkent'in eski bir mahallesinde bulunan camiye merkez yaparak inançlarını ve kültürlerini korumuşlardır. İslam kültürü katıyen değişmeyecek bir yapıda değildir; aksine siyasi, iktisadi, kültürel ve teknik ihtiyaçlardan dolayı sürekli değişen ve gelişen bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu sosyo-kültürel yapı, Uygur kültürü ile İslam kültürünün kaynaşmasını ve toplumlar arasındaki kültürel kaynaşmayı anlamamız için büyük bir öneme sahiptir. Ancak günümüzde kültür bilimcilerin ve akademisyenlerin bu yapı üzerinde yeterince çalışmaması üzüntü vericidir.

Kaynaklar

- ABUKADİR (2007). *Bölge Tanımı ve Sosyal İlişki*. Pekin Milletler Üniversitesi Doktora Tezi.
- BATUR Enver; SIDIK Heyrinisa (1991). *Xinjing Her Milletinin Tarihi*. Pekin: Milletler Yayıncılığı.
- Çin'in 2000 Yılındaki Nüfus Sayısı Araştırma Kaynağı (2000). Pekin: Çin Sayısal Kayıt Yayınevi.
- DAWUT Rahile (2001). *Uygur Türbe (Mezar) Kültürü Araştırması*. Urumçi: Xinjiang Üniversitesi Yayınevi.
- HACİ NUR Hacı; Cheng Guo Guang (1995). *Xinjiang İslam Dini Tarihi*. Pekin: Milletler Yayınevi.
- HEBİBULLA Abdukerim (1993). *Uygur Etnografisi*. Urumçi: Xinjiang Halk Yayınevi.
- Jin Yi Jiu (2006). *İslam Dini Küçük Sözlüğü*. Shanghai: Shanghai Cep Kitap Yayınevi.

- Jin Yi Jiu (2006). *İslam Dini Tarihi*. Nanjing: Jiangsu Halk Yayınevi.
- Li Jin Xing (2003). *Xinjiang Dini Değişim Tarihi*. Urumçi: Xinjiang Halk Yayınevi.
- Li Xing Hua vd. (1998). *Çin İslam Dini Tarihi*. Pekin: Çin Sosyal Akademik Yayınevi.
- LIQIANG Jizongan (2008). *17.-19. Yüzyıldaki Himayala Bölgesi Yün Ticareti ve Savaşı*. Çin Tarihi Coğrafya Seri Yayınevi.
- LUDERSON Gusten J. (1997). *Yeşil Vadi Tanımı-Çin İpek Yolu Üzerindeki Uygurların Milliyetçiliği*. Newyork: Colombia University Press.
- Molla Musa Sayrami (1988). *Tarihi Eminiye, Tarihi Hemidiye*. Urumçi: Xinjiang Halk Yayınevi.
- ÖMER Dilmurat (1995). *Altay Dil Sistemindeki Milletlerin Şaman Dini Araştırması*. Xinjiang Halk Yayınevi.
- RAHMAN Abdukerim (1989). *Uygur Folkloru*. Urumçi: Xinjiang Üniversitesi Yayınevi.
- STEİN M. A. (2001). *Çöldeki Hoten Hatırası*. Urumçi: Xinjiang Halk Yayınevi.
- Wang De Huai (1996). *Xinjiang Dini Mezhepleri*. Pekin: Çin Sosyal Akademik Yayınevi.
- Wang Jian Xin (2004). *Uygurların Eğitim ve Toplumsal Düzeni-Turpan Bölgesindeki İslami Şahısların Rolü*. Tokyo University Foreign Studies.
- Wei Liang Sou (1998). *Yerkent Hanıdanlığı Tarihi*. Haerbin: Heilongjiang Eğitim Yayınevi.
- YARRING Gunnar (1997). *Uygur Sözlü Kültürü Örnekleri*. Pekin: Milletler Yayınevi.